

Een Zeeuw in de hoofdrol

Gesprek met Nelleke Noordervliet over *Pelican Bay*

Foto: J.A.A. Abbing.

Naar aanleiding van haar recent verschenen roman *Pelican Bay* vroeg ik Nelleke Noordervliet per e-mail een korte bespiegeling voor het *Zeeuws Tijdschrift* te schrijven over de vraag waarom de Zeeuw Jacob van de Wetering [Jacob Rivers] er de hoofdrol in speelde. 'Wat betreft de bespiegeling: er is niet veel te melden. Als de West Indische Compagnie een belangrijke Groningse instelling zou zijn geweest, was Jacob een Groninger geworden. Aangezien Zeeland veel deed in handel en zeevaart werd het een Zeeuw. En ik moest hem ook wel steeds Zeeuw noemen omdat je een Zeeuw nu eenmaal geen Hollander kon noemen omdat het begrip Nederlander nog niet was uitgevonden.'

PAUL VAN DER VELDE

Zou dit relativiserende antwoord dat historische bagage verraadt, typisch voor Noordervliet zijn? Nieuwsgierig geworden nodigde ik haar uit voor een lunch. We besloten het niet te hebben over de commotie die in zekere kringen is ontstaan over de vermeende politieke incorrectheid van haar boek. Aan de hand van enige fragmenten uit *Pelican Bay* spreken we over Zeeland, eilanden, tijd en historische sensatie.

Pelican Bay kent twee verhaallijnen die gaandeweg convergeren. Het ene verhaal speelt zich in de achttiende eeuw af op een eiland in de Caraïben en vertelt het verhaal van de Zeeuw Jacob van de Wetering [Jacob Rivers] die in Zeeland niet wilde deugen en zijn heil overzee moest zoeken. Eerst gaat hij naar de factorij Elmina op de Goudkust in Afrika. Na de dood van zijn Afrikaanse vrouw wordt hij kaperskapitein in de Caraïben waar hij veel geld mee verdient. Hij trekt zich samen met zijn slaaf Plato met wie hij op gespannen voet leeft terug op een eiland. Hij is ongelukkig tot hij de toneelspeelster Fanny Rivers tegen het lijf loopt. Hij koopt een plantage en ze trouwen. Fanny heeft zonder dat Jacob het weet een verhouding met Plato. Ze raakt in verwachting en wordt vermoord net voordat ze moet bevallen...

Wie heeft het gedaan Plato of Jacob? Dat is het raadsel dat Ada (in feite de schrijfster van het boek), een verre afstammeling van Jacob, wil oplossen. Dat is niet het enige dat haar naar de Caraïben drijft. Ze gaat er op zoek naar haar eigen identiteit en naar haar gekleurde stiefbroer die door haar ouders is geadopteerd. Die ging al op jonge leeftijd terug naar de Caraïben zonder ooit nog iets van zich te laten horen. Ada wordt verliefd op het hoofd van douane, vindt haar broer en raakt net als Fanny in verwachting...

Nelleke Noordervliet, *Pelican Bay*. Amsterdam: Uitgeverij Augustus. 2002. ISBN 9045700816, € 24,95.

'Het is een vredig en grazig eiland in de Zeeuwse Archipel', voegde ik er precies en zogenaamd beledigd aan toe. Godvrezende lieden, harde werkers, eerlijke kooplui, hoewel het woord eerlijk hier vooral betekent dat ze zich er niet voor schamen een ander het vel over de oren te halen. (48)

Het liefst wil Jacob zodra de kans zich voordoet terug naar Zeeland (boterbloemen in groen gras, vette klei, heldere zon, koele regen, glanzend hout en koper), ware het niet dat zijn eergevoel hem tegenhoudt. Hij wil niet als mislukkeling terugkeren naar Zeeland. Met goud behangen wenst hij de Westerschelde op te zeilen. (62)

Zwijgen opgelegd door de weidsheid van het land en de Westerschelde. (93)

Ik ben als Nederlander natuurlijk in Zeeland geweest. Wie is niet in Zeeland geweest?

Ik heb er nooit gewoond maar ik heb welk kortere tijd doorgebracht in Westkapelle, Zierikzee, Middelburg en Veere en ik heb er veel lezingen gehouden. Zo maak je je een voorstelling van Zeeland. Voor Jacob moest ik die natuurlijk terugplanten naar hoe het er in de achttiende eeuw uit had kunnen zien. Dat baseer ik op kennis die ik in de loop van de jaren over het landschap in Nederland heb opgedaan. Je probeert er achter te komen wat er groeide. In sociaal opzicht denk ik dat er niet zoveel veranderd is. Er heerst nog steeds een eilandenmentaliteit die eigen is aan alle eilanden, zelfs als ze al een tijd aan het vasteland verbonden zijn. Ook in een stad als Amsterdam zie je dat in stadswijken die slechts door bruggen met de rest van de stad verbonden zijn een eilandenmentaliteit heerst.

Dat onooglijke handvol eilanden ver weg, de vergeten uitwerpselen van een continent. (57)

[...] dat hij oorspronkelijk uit Walcheren komt, hoe de velden koolzaad daar eruitzien, hoe het licht is en de wolken, en hoe ver achter de horizon zijn eiland ligt. (129)

Het eiland waar het verhaal zich afspeelt is een compositeitland. Ik ben op Barbados [Nieuw-Walcheren], St. Vincent, de Grenadines en de British Virgin Islands geweest. In die laatstgenoemde archipel, op Tortola, heb ik een vervallen suikerplantage aangetroffen bij een baai. Die baai, de Cane Garden Bay heb ik geleend voor *Pelican Bay*. Van St. Vincent heb ik de vegetatie en het vulkaanstrandje overgenomen. Ik wilde juist een eiland maken dat niet echt bestaat, het eiland van Nelleke Noordervliet, want voordat je het weet zet je een literaire toeristenstroom op gang. Het was wel een hele rare gewaarwording toen ik vorig jaar voor het archief in Bridgetown op Barbados stond, en ik naar binnen wilde gaan om te kijken of ze iets over Jacob Rivers hadden. Hij was een historisch feit voor me geworden. Toen stond ik daar en dacht: ik heb hem zelf verzonnen. Het zou bizar zijn geweest als ik echt iets over een zekere Jacob Rivers had gevonden. We weten immers niet hoe het met Jacob afloopt. Max Pam wil dat ik de Avonturen van

Jacob Rivers deel twee ga schijven. Nou mooi niet. Ik denk dat Jacob na de dood van Fanny is gaan zwerven over berghellingen en gaan blaffen tegen de maan. Hij is gek geworden.

Ik kon natuurlijk niet meer zeggen dat ik geen historicus was en dat het schrijven van een roman een heel ander proces is, waarbij de feiten het verhaal dienen en niet omgekeerd. (266-267)

Voor iedere historische roman moet je onderzoek plegen. Wat ik voor het eerst heb gedaan, is een literatuurlijst toevoegen ter verantwoording om te laten zien dat ik in de keuze van de boeken mij niet alleen heb beperkt tot westerse historische geschriften maar ook de boeken van Caribische historici heb gebruikt om tot een evenwichtig beeld te komen. In een bespreking stond dat de verhouding tussen een blanke plantersvrouw [Fanny Rivers] en een slaaf [Plato] ongeloofwaardig is. Dat verbaasde me omdat ik me op archiefmateriaal heb gebaseerd. Dat soort verhoudingen waren er. Ze kwamen weliswaar niet vaak voor omdat ze zo levensgevaarlijk waren.

Het was natuurlijk doodnormaal voor de blanke planters en slavenhouders een verhouding met een zwarte slavin te hebben. Het omgekeerde kwam minder voor maar er zijn processen geweest en er zijn diverse slaven voor gehangen. De vrouwen werden zwaar gestraft. Die gevallen zijn gedocumenteerd en als iemand zegt dat het ongeloofwaardig is dan vind ik zo'n uitspraak blijk geven van het bevooroordeelde beeld dat men over die periode heeft. Het is het beeld van: blanke vrouwen deden dat niet. Dat is iets wat je over die periode ontdekt en zo kan je het beeld bijstellen. Je leert over die tijd en je bent bezig de vaststaande sjablonen weg te poetsen. Ik heb daar op school niets over geleerd. Kennelijk zijn ze hier als een soort wolk neergedaald.

Ik merk dat ik telkens weer de huiskamer Nederland verlaat waarin de meeste Nederlandse schrijvers een vast honk hebben. Soms denk ik, ik moet terug naar Nederland maar ik ben er meer toe geneigd Nederland met de rest van de wereld in verband te brengen en niet zo introspectief bezig te zijn. Ik weet niet hoe dat komt. Toch is het zo.

[...] in elke slaaf schuilt een baas. In elke baas een slaaf. (62)

Foto: J.A.A. Abbing.

Nelleke Noordervliet en Paul van der Velde bij het Slavernijmonument in het Oosterpark in Amsterdam. Het monument is gemaakt door Edwin de Vries De onthulling op de dag van de slavernij (1 juli) dit jaar maakte duidelijk dat er nog een grote kloof gaapt tussen de hiërarchische en de gevoelswereld. Tot die laatste heeft in principe wel iedereen op voet van gelijkheid toegang.

Meestal klampen de mensen zich vast aan de eerste beste waarheid als een drenkeling aan een stuk hout. (191)

Ik heb de neiging heel het debat over de koloniale tijd in een minder beladen perspectief te plaatsen en me niet automatisch te verontschuldigen voor alles wat we 'fout' gedaan hebben. Ik heb een boek gelezen waarin een oude slavin een hele plantage domineerde. Dat verhaal heeft me geïnspireerd om de geleidelijke overgang slaaf-bediende-baas (vice versa) duidelijk te maken. Die hele verhouding was niet zo zwart-wit als sommigen willen doen voorkomen. In elke slaaf schuilt een baas en in elke baas schuilt een slaaf.

De opstand in Curaçao (1795) is er niet voor niets gekomen.

Ik hoorde de tijd knarsend tot stilstand komen. (147)

[...] een vorm van opgeschort zijn, een hangplek in het verdragend bestaan, waar de tijd verschrompelde tot het moment en doodliep in het zand. (160)

Op Barbados was ik op de Joodse begraafplaats en daar bleek iemand in de jaren dertig een boek over geschreven te hebben. Dat bevatte alleen de afmetingen van de graven waar ze lagen en wat er op de grafschriften te lezen stond. Ik vond het geweldig dat de auteur op die manier mensen uit de vergetelheid heeft gehaald: grafschriften zonder verder commentaar of context. Dat vond ik heel ontroerend. Het is een daad van rechtvaardigheid. Om te voorkomen dat er iets verdwijnt wanneer de graven worden begraven. Een vormvorm, zoals jij dat noemt, net als zwemmende zwembaden. Ik kan dat niet goed bevatten. Het ontsnapt aan onze taal. Er is iets maar je kunt het niet echt benoemen. Het is een ruimte die zich buiten de tijd plaatst, een lyrische ruimte. Zo'n zwemmend zwembad en zo'n graf dat begraven wordt, dat kan eigenlijk niet. Het is een onmogelijkheid en toch erkennen we de mogelijkheid ervan. Een logisch moeilijk verklaarbaar begrip wat emotioneel wel degelijk iets zegt. De intrinsieke betekenis zorgt voor een kortsluiting. Als de taal louter uit zulke begrippen zou bestaan, wordt die instabiel. Dan maken we onszelf gek. Dan weet je niet wat is. Dan ben je in twee verschillende dimensies bezig en dat redden we met ons beperkte begrippenarsenaal niet.

[...] het is onmogelijk tegen de tijd in te denken. (373)

[...] ontsnappen aan de gangbare inbedding van de tijd. (137)

Het is moeilijk tegen de tijd in te denken. De tijdgeest bepaalt hoe je moet denken en het is enorm moeilijk om daar afstand van te nemen want zelfs in het afstand nemen, gaat de tijdgeest mee. Denken over het denken is een hele klui. Dat is weer zo'n vormvorm. Als je tegen de tijd indenkt word je niet begrepen. Miskende schrijvers hopen altijd over tweehonderd jaar bekend te worden maar daar heb je betrekkelijk weinig aan in dit leven. Wat dat betreft ben ik een meeloper.

[...] tijd opgerekte als een stuk elastiek. (242)

Als je een verhaal schrijft ben je per definitie met de tijd bezig, over alles wat hetzelfde blijft en alles wat verandert. Hoe het verandert. Tijd in je hoofd is iets heel raar. Hoe krijg je het verleden aanwezig. Ik ben niet hier maar tegelijkertijd ergens anders. Waar ben ik nu? Ik zweef binnen die twee mogelijkheden van de tijd. Met een historische sensatie kom je even buiten de tijd te staan. Ik vind het een verwonderlijk vermogen van onze geest en het is fantastisch omdat het je zoveel meer reikwijdte geeft. We zijn zo beperkt en dan is het een cadeau als je in staat bent buiten je eigen grenzen te treden met de verbeelding. Kinderen hebben nog een zintuig voor andere werelden. Dat sterft bij de meeste volwassenen af. Dat orgaan atrofieert volledig. Kinderen missen nog de context waar ze dingen aan op kunnen hangen en kunnen benoemen. Tot je zesde duurt dat sprookje en dan bestaat St. Nicolaas ineens niet meer.

[...] het kwam als een schok een historische sensatie. (307)

Door onderzoek groei je naar historische sensaties toe. Je weet niet wanneer ze komen, ze overvallen je. Ik heb wel eens aan mensen in mijn directie omgeving gevraagd of zij die ook hadden. Ik heb toen uitgelegd dat een historische sensatie de beleving is dat het verleden en heden convergeren, in elkaar opgaan. Ze zijn daar niet mee bezig. Het zegt hen niets. Hella S. Haasse bijvoorbeeld heeft er een orgaan voor en ik weet niet of alle historici dat wel hebben. Ik denk van niet. Al die voetnoten zie ik als een kerker. Ik heb als romanschrijver veel voor op historici. Die zijn daarom jaloers op schrijvers van historische romans. Bijna nooit andersom. Ik in ieder geval zeker niet. Ik maak wel dankbaar gebruik van hun werk. Zij moeten ophouden waar ik kan beginnen. Er zijn best wel verhalen geschreven door historici die zich nauwelijks onderscheiden van een goed geschreven roman. Maar de meeste historici moeten hun woorden op een gouden schaalte wegen. Ik ben daar veel vrijer in, ook in *Pelican Bay*. ○

Nelleke Noordervliet houdt op 7 november 2002 een lezing voor Stichting Prometheus in Terneuzen. De lezing begint om 20.00 uur en wordt gehouden in Porgy & Bess.